

De jury, v.l.n.r., voor: Eric Alink, Annette Marx, Petra Rutten, midden: Pieter Jannink, Tanja Klip-Martin, Peter Veenstra, Peter Paul Witsen (secretaris), boven: Floris Alkemade (voorzitter), Floor Milikowski

De jurering *Peter Paul Witsen*

Het laatste argument dat *tegen* de winnaar pleitte, was de locatie. Deze editie van de Gouden Piramide bood een uitgelezen kans om te onderzoeken hoe opdrachtgevers succesvol opereren als ruimtelijke programma's moeilijk te organiseren zijn en financiers niet in de rij staan. Vier van de vijf genomineerde opdrachtgevers bouwden hun project op gemiddeld 7,5 kilometer van de Duitse of Belgische grens: in Agelo (Twente), Nijmegen, Sittard en Vlissingen. Drie van hen zijn actief in wat enigszins oneerbiedig 'de periferie' wordt genoemd.

Winnaar Lemniskade Projecten bouwde Patch22 in Amsterdam, de stad waar grof betaald wordt voor iedere vierkante meter vastgoed die op de markt komt. De stad waar al drie keer eerder een Gouden Piramide naartoe is gegaan. De stad waar de ogen van de nationale media permanent op zijn gericht – Patch22 is zeker geen onbekende in de architectuurpers. Woningbouw in Amsterdam, lijkt het, biedt alle ruimte voor vernieuwing en experiment.

Toch was het precies die economische luwte die Patch22 mogelijk maakte. Lemniskade greep zijn kans op het dieptepunt van de kredietcrisis, de korte periode waarin de bouw ook in Amsterdam zo goed als plat lag. Onder die omstandigheden konden de twee mannen achter dit bedrijf, architect Tom Frantzen en bouwmanager Claus Oussoren, een woongebouw neerzetten met een baanbrekend duurzaamheidsconcept. Niet alleen de installaties en materialen zijn duurzaam, maar ook het gebouw zelf. Ultieme flexibiliteit in indeling en gebruik rechtvaardigt de verwachting dat het tot in lengte van jaren up-to-date blijft.

Deze duurzaamheidsprincipes geven volgens de jury een overtuigend antwoord op een universele opgave en verdienen brede navolging. Het is pijnlijk te constateren dat de mogelijkheden daarvoor weer teruglopen, juist ook in Amsterdam. Bouwtempo en grondopbrengst krijgen weer de overhand. De inspiratie die de jury met deze winnaar wil uitdragen, heeft daardoor een bijzondere urgentie. Paradoxaal genoeg lijken krimpregio's meer kans te bieden op herhaling en verdere ontwikkeling van de principes achter Patch22 dan de groeiregio waar het is gebouwd.

Donkerste jaren

De crisis was, niet verwonderlijk, vanaf het eerste moment een thema in de jurering. De Gouden Piramide is een prijs voor opdrachtgevers van projecten die zijn opgeleverd of ten minste vergevorderd. 2016 en 2017 waren de opleverjaren voor deze editie. Veel van de ingezonden projecten stammen uit de donkerste jaren van de kredietcrisis.

Het is al vaker gesignaleerd: de crisis baande het pad voor opdrachtgevers die er daarvoor moeilijk tussen kwamen. Dat is te merken aan het deelnemersveld, waarin particulieren, ontwikkelende architecten, stichtingen en kleine ontwikkelaars goed vertegenwoordigd waren. Een verschijnsel dat zich bij deze editie van de Gouden Piramide manifesteerde, was dat van de overgenomen projecten. Beleggers trokken zich terug, corporaties werden aan

banden gelegd, ontwikkelaars haalden hun vereiste verkoop vóór de start van de bouw niet. Zo kon het ook gebeuren dat de Nederlandse Provincie der Paters Jezuïeten een compleet bouwplan overnam van een groot ontwikkelingsbedrijf. Ze zette het naar haar hand en verdiende er een nominatie mee.

Een vermogende familie die een museum begint, een diaconie die seniorenappartementen bouwt in het eigen kerkgebouw, zelfbouwers die zich organiseren rond een moestuin – in al hun verscheidenheid hebben ze de open houding jegens de samenleving gemeen. Ze geven blijk van een hoopgevende zoektocht naar de restauratie van maatschappelijke waarden, van de behoefte aan oog voor elkaar. Wat teleurgesteld reageerde de jury daarentegen op de duurzaamheidsambities van de inzendingen. Slechts enkele inzenders zochten naar oplossingen die verder gaan dan groene daken, zonnepanelen en andere technieken die op voorhand beschikbaar en bewezen waren. Deze lichting projecten biedt bovendien geen antwoord op de extreme hoosbuien die ons te wachten staan, werd geconstateerd.

Deze Gouden Piramide was de eerste die openstond voor opdrachtgevers van zowel architectuur- als gebiedsontwikkelingsprojecten. Het aantal gebiedsontwikkelingsprojecten bleef echter ver achter bij de architectuurprojecten. Het was ook veel kleiner dan het aantal inzendingen bij Gouden Piramide-edities in het verleden die exclusief aan gebiedsontwikkeling waren gewijd. Ook hier laat de crisis haar sporen na.

Volgnummer één

De jurering eindigde en begon met Patch22. Lemniskade Projecten was de eerste opdrachtgever van wie de Gouden Piramide dit jaar een inzending mocht ontvangen en kreeg daarom het volgnummer '1'. Bij de eerste bijeenkomst maakte de jury er weinig woorden aan vuil. 'Dit soort projecten wilden we na de crisis', merkte iemand op. Het werd interessant gevonden dat een architect zelf de rol van ontwikkelaar op zich neemt.

Zoals altijd bestond de jury uit opdrachtgevers, ontwerpers en journalisten:

- Floris Alkemade, Rijksbouwmeester (juryvoorzitter)
- Eric Alink, journalist en stadschroniqueur van Den Bosch
- Pieter Jannink, stedenbouwkundige bij het bureau Must
- Tanja Klip-Martin, dijkgraaf van het waterschap Vallei en Veluwe
- Annette Marx, architect
- Floor Milikowski, journalist
- Petra Rutten, directeur wonen bij Frame Vastgoed
- Peter Veenstra, landschapsarchitect bij LOLA Landscape Architects
- Peter Paul Witsen (jurysecretaris)

De voorzitter en de secretaris hebben geen stemrecht.

Zeventig inzendingen kreeg de jury voorgelegd. Na de schifting op de eerste jurydag, traditiegetrouw in de Bagagehal van Loods 6 in Amsterdam, resteerden er 26. Inzendingen vielen af omdat ze, in de woorden van een jurylid, 'vijf jaar geleden enorm interessant zouden zijn'. Andere afvallers riepen sympathie en waardering op, maar waren niet vernieuwend of opzienbarend genoeg om nationaal onder de aandacht te brengen. Het doek viel ook voor inzenders

Juryoverleg in Loods 6

Jury op locatiebezoek

die het architectonische resultaat uitgebreid toelichtten, maar weinig inzage gaven in wat daarvoor nodig was en hoe de opdrachtgever eraan heeft bijgedragen. Echt ondermaats waren er maar weinig.

In de tweede ronde, een week later in dezelfde hal, moest de lat hoger worden gelegd. Zwakke plekken of gemakkelijke oplossingen gingen opvallen. Vergelijkingen speelden sommige inzendingen parten: een geslaagde transformatie van industrieel erfgoed naar een verpleeghuis is opmerkelijker dan een even geslaagde transformatie voor creatieve ondernemers. Een kantoor bouwen voor eigen gebruik is eenvoudiger dan risico's nemen met een onzekere markt in een krimpgebied. In eerste instantie verdween bijna de helft van de overgebleven inzendingen van het toneel.

Vijftien inzendingen bleven over, de vijftien die in dit boek worden gepresenteerd. Bij een volgende rondgang slaagde de jury erin om er nog negen te elimineren: toch niet het onderste uit de kan gehaald, net niet uitzonderlijk of complex genoeg. Zo bleven zes kanshebbers over voor vijf nominaties. Dat waren:

- Erasmus Universiteit Rotterdam met Campus Woudestein in Rotterdam;
- Familie Schutte met Landgoed Valkenberg in Agelo;
- Gemeente Sittard-Geleen, Zuyd Hogeschool en Jongen Projectontwikkeling met Ligne in Sittard;
- Lemniskade Projecten met Patch22 in Amsterdam;
- Nederlandse Provincie der Paters Jezuïeten met Kloostertuin Brakkenstein in Nijmegen;
- WVO Zorg met Scheldehof in Vlissingen.

Grondig verdeeld

Wat volgt is een zenuwslopend eindspel dat ruim een uur duurt. Lemniskade Projecten en de Nederlandse Provincie der Paters Jezuïeten blijken bij alle juryleden geheide kandidaten. Zowel qua opdrachtgeverschap als qua architectonisch resultaat zijn ze interessant. Ze lijken hun nominatie binnen te hebben. Na uitvoerige bespreking valt ook een positief besluit over het project in Sittard. Dapper, wordt gezegd, een grote beweging in een krimpende regio. Een project waaraan bovendien consequenties worden verbonden voor het beleid in de historische binnenstad en in de gemeente als geheel.

Over de andere drie projecten zijn de meningen grondig verdeeld. De familie die verantwoordelijk is voor het landgoed Valkenberg maakte gebruik van een provinciale landgoederenregeling en bouwde een fraai woonhuis voor zichzelf. Is dat niet relatief makkelijk? Of benutten zij de regeling om tegenwicht te bieden tegen de vervlakking die de industrialisering van de landbouw met zich meebrengt, en vonden ze een manier om het Twentse landschap zijn culturele eigenheid terug te geven? 'Het is het beste project dat de landgoederenregeling heeft opgeleverd', stelt iemand.

Het opdrachtgeverschap voor de Campus Woudestein is formeler. Het is ingebed binnen de grote organisatie van de Erasmus Universiteit. Die vorm van opdrachtgeverschap wekt op voorhand minder nieuwsgierigheid op dan een particulier die zijn droom gestalte probeert te geven. Eén jurylid noemt dat expliciet als een motief om wel te nomineren: het belang van professioneel, geïnstitutionaliseerd opdrachtgeverschap met impact en een lange adem. Te vaak ontbreekt het daaraan. Er wordt een vergelijking gemaakt met andere campussen in het land, gebouwd door universiteiten die een even lange adem hadden. Tegelijk wordt geconstateerd dat die lang niet allemaal succesvol zijn.

Dan Vlissingen: het zorgcomplex Scheldehof van WVO. Twijfels over de aanhechting met de binnenstad worden weggenomen na een blik op Google Maps. Twijfels over de aansluiting tussen de herbestemde plaatwerkerij en de toegevoegde nieuwbouw blijven. Hoe zwaar moet zo'n architectonisch argument wegen, als een zorginstelling ingaat tegen de mismoedigheid die volgde uit het debacle van eerdere plannen voor dit gebied? De situatie in Vlissingen is een stuk moeilijker dan die in Sittard, zegt iemand. Sittard heeft tenminste nog een achterland. Even staat de nominatie voor Ligne op de helling. Maar de vergelijking gaat mank, concludeert de jury. Een complex met verpleeghuis en zorgappartementen is programmatisch veel overzichtelijker dan een multifunctionele gebiedsontwikkeling, ondanks de publieksfuncties op de begane grond.

Een halfuur zingt de discussie rond. Elk project is op minstens één punt interessanter dan elk ander project. Een jurylid suggereert om alsnog de Paters Jezuïeten te laten vallen. Dit jurylid relateert de architectonische prestatie in Nijmegen, maar vindt geen navolging. Er volgt een peiling tussen de laatste drie overgebleven inzendingen, waarvan er twee genomineerd kunnen worden. Zeven juryleden brengen elk twee stemmen uit. WVO Zorg haalt er zes, de familie Schutte vijf en de Erasmus Universiteit drie. Het pleit lijkt beslecht.

'Ongelooflijk als deze afvalt', verzucht het jurylid dat zich het meest hard had gemaakt voor Woudestein. 'Deze universiteit levert een professionele topprestatie.' Een ander haakt aan met de opmerking 'bang te zijn voor Sittard': dat dit project onmiddellijk door de mand valt bij een bezoek. 'Als Ligne in Rotterdam of Utrecht was gebouwd, was het direct afgevallen.' Er ontstaat twijfel. Een jurylid vreest dat juist de Kloostertuin van de Paters Jezuïeten in de praktijk zal tegenvallen. En moet het landgoed er wel bij blijven? Dit project is minder complex dan Ligne of Woudestein. Daar staat tegenover dat alle complexiteit wordt gedragen door een enkele familie. Het landgoed blijft erbij. Het complex van de Paters Jezuïeten ook – het is een uniek verhaal, een religieuze orde die in het vastgoed stapt en er een sociale draai aan geeft. De jury worstelt. Iedereen kan ermee leven als Ligne in Sittard alsnog plaatsmaakt voor Woudestein in Rotterdam. Maar het gaat niet van harte. Er is een finale peiling nodig om tot een positieve keuze te komen. Een meerderheid houdt een voorkeur voor het gezamenlijke opdrachtgeverschap van Sittard-Geleen, Zuyd en Jongen. De nominatie blijft staan; de Erasmus Universiteit valt buiten de boot.

De enige inzending die gedurende de hele discussie buiten schot blijft, is Patch22 van Lemniskade Projecten.

Slapende huisnummers

Met de geruststellende overtuiging dat de crisis geen excuus blijkt voor een lagere kwaliteit, gaat de jury in mei op pad. Twee dagen, 750 kilometer, op zoek naar het meest inspirerende opdrachtgeverschap van Nederland in de laatste twee jaar. Startpunt is Amsterdam. Meer precies de kade van het Johan van Hasseltkanaal in Amsterdam-Noord, waar Frantzen en Oussoren de jury opwachten op de stoep van Patch22, samen met hun aannemer Roelof Venema van Hillen & Roosen. Gedoodverfde favoriet zijn ze niet, ondanks de unanieme steun in de eerste ronde. Alle andere genomineerden waren al op de proef gesteld. Ze waren in twijfel getrokken en vurig verdedigd. Juryleden hadden elkaar uitgedaagd, op zoek naar waar het onderscheidende van zo'n inzending precies in zat. Dat was bij Patch22 niet het geval. Niemand had nog gekrabbd aan het vernis.

Dat een van de beide mannen achter Lemniskade zelf ook de architect is, gaf in zekere zin een voorsprong. Vragen of een aansprekende oplossing te danken is aan de visie van de opdrachtgever of van de architect hoefden niet te worden gesteld. Wel of zo'n oplossing onder ander opdrachtgeverschap ook kans had gemaakt. Frantzen beweert van niet. Daar was het juist om begonnen. Door niet meer mee te doen aan ontwerpprijsvragen, die bedrijfseconomisch zwaar verliesgevend zijn, spaarde hij het beginkapitaal bij elkaar om zelf te kunnen ontwikkelen. Zo kon hij idealen realiseren waar zijn opdrachtgevers hem nooit de ruimte voor boden.

Zijn idee was om vrij indeelbare verdiepingen te construeren die verschillende gebruiksvormen kunnen accommoderen. Standleidingen bepalen niet de plek van het sanitair, ingebouwde voordeuren bepalen niet het aantal appartementen, lichtpunten bepalen niet de indeling van een appartement. De inbouw is systematisch losgemaakt van de vurenhouten draagconstructie. Bij een gastvrije bewoner bewondert de jury een badkuip op het balkon.

Bezoek aan Patch22

Bij een ander blijkt welke riante ruimte ontstaat aan de kopse kant van een verdieping, wanneer deze als één appartement wordt ingericht met zo weinig mogelijk binnenmuren.

Het is haast komisch hoe die flexibiliteit tot in de kleinste details doorwerkt. Frantzen en Oussoren vertellen over 'slapende huisnummers' en meterkasten die niet achter de voordeur konden worden geplaatst. Het komische gaat eraf als ze de brochure laten zien van hun volgende project, op de kavel naast Patch22. De jury is benieuwd hoe ze hun aanpak daar verder brengen. Dat blijkt niet mee te vallen. De condities zijn veranderd. De gemeente berekent de erfpacht op basis van de maximale marktwaarde, waardoor weinig financiële ruimte overblijft om extra te investeren in de duurzaamheid van het gebouw. En de gemeente blijkt niet meer in voor bewerkelijke administratieve handelingen. Wonen en werken combineren mag, maar in vooraf bepaalde verhoudingen die zich doorvertalen in een hogere parkeernorm. Daar praat de jury over na, in de bus naar Agelo. Hoe Frantzen en Oussoren eerst de beperkingen van grote vastgoedpartijen van zich afschudden, en nu tegen de beperkingen van het gemeentelijk apparaat aanlopen. Hoe innovaties en idealen na de kredietcrisis weer smoren

Bezoek aan landgoed Valkenberg

in tijdsdruk en verdienmodellen. Het is een herkenbaar patroon, niet alleen in Amsterdam. Enig begrip is er wel voor de onderbemenste gemeenten. Maar toch: het mag niet gebeuren. Daar is de hele jury het over eens.

Beekprik

Tweeënehalf uur later stopt de jurybus op een kruispunt in het licht glooiende coulisselandschap van Twente. Daar klinkt direct een ander geluid over de overheid. Ongevraagd steekt melkveehouder Gerard Schutte de loftrompet over de provincie Overijssel. Dat hij het landgoed Valkenberg heeft kunnen aanleggen, is te danken aan de visie en volharding van de provincie, zegt hij. Daar in Zwolle zag men in dat het landschap waarden vertegenwoordigt die door de voortgaande rationalisering van de landbouw op het spel staan. Een landgoederenregeling moest tegenwicht bieden. In ruil voor natuurontwikkeling en publieke toegankelijkheid mag een grondeigenaar een woning in het landelijk gebied bouwen. Dat alles uiteraard binnen de nodige voorwaarden.

Daar zat ook de aarzeling van de jury in de eerste ronde: was hier geen sprake van een familie met een flink grondbezit die simpelweg gebruik maakte van een regeling? Wat voegde ze eraan toe? Gaandeweg het bezoek neemt die aarzeling af. Ten eerste blijkt de regeling niet 'simpelweg' te gebruiken. Daar waren nog behoorlijke porties inspanning en geduld voor nodig, variërend van een grondaankoop in de nachtelijke uren bij een buurman tot het wachten op een gemeentelijke beleidsnota – want de provincie kan dan wel een regeling hebben, de vergunningen moeten van de gemeente komen. Ten tweede raakt de jury overtuigd van het intrinsieke rentmeesterschap; de doorleefde verantwoordelijkheid van het echtpaar Els en Gerard Schutte om de omgeving in goede staat aan de volgende generatie over te dragen. De familie stelt haar eigen criteria. Gerard staat bij een beek die hij van haar betonklinkers heeft bevrijd en die weer vrij door het land heen meandert. Mensen uit de buurt vroegen hem verwonderd waar hij mee bezig was en of dat wel echt nodig was. 'Nu is de beekprik terug', zegt hij trots, waarop hij enkele stadse juryleden om hem heen uitlegt hoe zeldzaam die vis is en dat die alleen voorkomt in beken met een hoge waterkwaliteit.

De eigenzinnigheid blijkt ook uit het ontwerp van het woonhuis. De jury betreedt een huis met een adembenemende ruimte. Grote ramen werpen het zonlicht vanaf grote hoogte de woonkeuken in. De eikenhouten trap, los in de ruimte geplaatst, gaat naar een balustrade waar werk- en leesplekken zijn ingericht. Overal is de constructie van ambachtelijk gezwaluwstaart eikenhout zichtbaar, rustend op een onderbouw van bentheimerzandsteen. Het is het resultaat van een vruchtbare samenwerking met een architect en een bouwbegeleider die beiden bij aanvang van de opdracht nog geen bureau hadden. De bouwbegeleider is Bert Damink, afkomstig uit de buurt, die inmiddels een aannemersbedrijf is begonnen. De architect is Ard de Vries uit Amsterdam, die naar eigen zeggen veel heeft bijgeleerd over het leven op het boerenbedrijf. Een boer lost zijn problemen bij voorkeur op door de handen uit de mouwen te steken, weet hij nu, sinds zijn opdrachtgever stapels zelfgezaagde planken klaarlegde en eigenhandig de stenen in tweeën zaagde.

Deze eerste twee opdrachtgevers werden in het vervolg van de jurering geregeld tegenover elkaar geplaatst. Beide opdrachtgevers legden veel initiatief aan de dag, koppelden vasthoudendheid aan inventiviteit en namen verantwoordelijkheid zonder daartoe verplicht te zijn. Op het resultaat viel in beide gevallen weinig af te dingen. De een zoekt naar verduurzaming van de stedelijke omgeving, de ander naar verduurzaming van het landschap. Vurenhout of eikenhout, zeg het maar.

Rood en bruin marmer

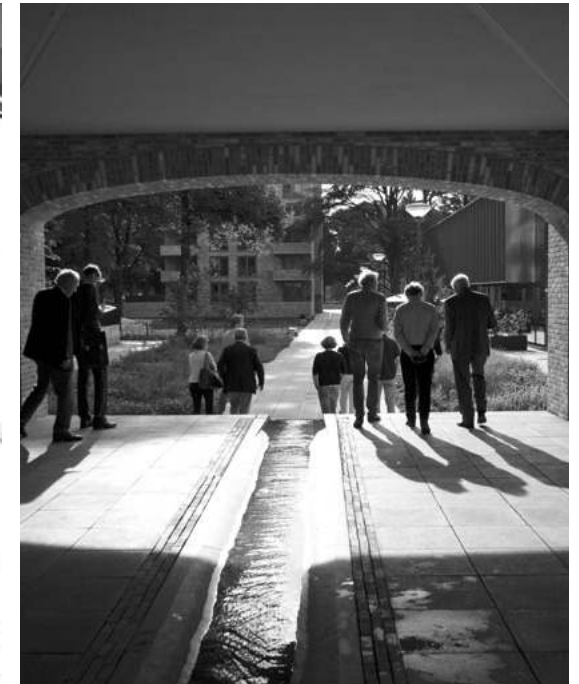
In het besef dat de keuze hoe dan ook moeilijk zou worden, meldde de jury zich in Nijmegen. Brakkenstein is een woonwijk in het zuiden van die stad. De wijk staat er sociaal-economisch niet slecht voor, al ligt ze enigszins geïsoleerd tussen de campus van de universiteit en de bossen van Heumensoord. De jury ging er op bezoek bij de Nederlandse Provincie der Paters Jezuïeten. De gemeenschap Berchmanianum is onlangs verhuisd naar het nieuwbouwcomplex Kloostertuin. Nog voor de bouw hadden de jezuïeten dit complex overgenomen van een commerciële ontwikkelaar. Ze hadden maar een klein gedeelte voor zichzelf nodig, maar zetten het plan wel naar hun hand, onder meer door het een functie voor de wijk te geven. Dat gegeven fascineerde de jury. Het zou een voorbeeld kunnen zijn voor andere religieuze groeperingen en tegelijk een voorbeeld voor commerciële vastgoedontwikkelaars.

Een delegatie van opdrachtgevers, ontwerpers, gemeenteambtenaren en bewoners geeft uitleg. De jury krijgt de refter te zien waar de religieuze bewoners hun maaltijden gebruiken, gevestigd in een voormalige drukkerij, en de kapel in de nieuwbouw. Het Mariabeeld in de tuin valt op. Op een zijgevel is een tekst aangebracht van de middeleeuwse jezuïet Baltasar Gracián. Veel meer tekenen die wijzen op een religieuze bewonersgroep zijn er niet. Het rood en het bruin van de marmeren vloer in de hal en de kapel verwijzen indirect naar Robert Regout, een jezuïet die al vroeg na de Duitse bezetting openlijk waarschuwde voor de gevolgen voor de rechtsstaat en stierf in het concentratiekamp van Dachau – een referentie voor ingewijden. De kloosterkamers (of het 'huis', zoals de bewoners zelf zeggen) lenen zich niet voor een bezoek. Paters zijn niet gewend om gasten in het huis te ontvangen. Dat doen ze in de gemeenschappelijke aula, die ook beschikbaar is voor buurtactiviteiten, vertelt pater Eduard Kimman. Hij is als econoom en jezuïet de drijvende kracht achter de ontwikkeling, hoewel niet woonachtig op het complex.

Op de binnenplaats leven een paar kinderen zich uit op hun fiets. De Kloostertuin oogt als een normaal appartementencomplex. Dat moet het ook kunnen worden. De kamers waar nu de religieuze bewonersgroep woont en voor zover nodig zorg ontvangt, kunnen in de toekomst eenvoudig worden samengevoegd tot grotere zorgappartementen.

Na afloop toetst de jury wat de Paters Jezuïeten als opdrachtgever aan het oorspronkelijke plan hebben toegevoegd, naast de voorzieningen die zijzelf nodig hadden. Veel sociaal gevoel, is het belangrijkste antwoord. Het complex opent mogelijkheden voor buurtbewoners om in hun eigen woonomgeving oud te worden, ook als ze zorgbehoevend worden. Enkele appartementen worden voor een relatief lage prijs verhuurd. Het drukkerijgebouw is behouden gebleven en in het plan geïntegreerd. En, niet onbelangrijk, de energieopslag in een ijsreservoir onder de binnenplaats is door de nieuwe eigenaren ingebracht. In Nederland is dit duurzame systeem niet eerder toegepast bij een woongebouw. De openbare binnenplaats zelf daarentegen was onderdeel van het oorspronkelijke plan en een harde voorwaarde van de gemeente.

Juryleden kijken elkaar aan, rond de vergadertafel achter in de jurybus. De manier waarop de jezuïeten vorm hebben gegeven aan hun noodzakelijke verhuizing is slim in zijn flexibiliteit. Ze hadden ook voor een simpele verhuizing kunnen kiezen, met minder waarde voor de omgeving. Maar het resultaat van de optelsom is kleiner dan bij de eerste twee bezochte opdrachtgevers. 'Dit gaat hem niet worden', zegt iemand voorzichtig, en niemand spreekt dit jurylid tegen.

Bezoek aan Kloostertuin Brakkenstein

Bezoek aan Ligne

Korte loopjes

Het aantal vlaaipunten dat de volgende ochtend in Sittard wordt gesneden is groot. De jury met ondersteuning en de delegatie namens de opdrachtgevers tellen op tot meer dan twintig personen. Niet vreemd, gezien de duur en de omvang van de gebiedsontwikkeling. Drie opdrachtgevers delen de verantwoordelijkheid voor het nieuwbouwcomplex bij de binnenstad: de gemeente, een hogeschool en een projectontwikkelaar. Deze laatste schoof halverwege het ontwikkelingsproces aan, nadat de oorspronkelijke ontwikkelaar in de kredietcrisis besloot alle vastgoed af te stoten. Het resultaat bestaat uit twee bouwvolumes, ieder met een eigen architect, waarin een groot aantal uiteenlopende programmaonderdelen is samengebracht. Ertussen ligt een autovrije openbare ruimte.

De rondleiding die de jury aangeboden krijgt, weerspiegelt waar Ligne voor staat. Compact en multifunctioneel. Het zijn korte loopjes van de bibliotheek naar de zorgwoningen, of van het museum naar de hogeschool. Het twintigkoppige gezelschap betreedt een college-

annex filmhuiszaal en onderbreekt daarmee een college. Geamuseerd kijken de studenten toe hoe de deskundig kijkende vreemdelingen de muren en het plafond bewonderen. Enkele juryleden nemen plaats op de eerste rij, nieuwsgierig naar de stoelen. Voor binnenkomst was uitgelegd hoe lastig het was om stoelen te vinden die overdag een actieve werkhouding stimuleren en 's avonds een ontspannen uitgaanshouding.

Buiten laat Sjaak Aussems, gemeentelijk projectleider, de app zien waarmee hij de ledkristallen boven het plein kan aansturen. Hij staat op de brug over de opengelegde Keutelbeek. 'De plek waar we nu staan, was vroeger een kruispunt', zegt hij. De jury kijkt uit over de vrijgemaakte schootvelden die een vrij zicht bieden op de oude vesting van Sittard. Ze ziet de Petruskerk trots in de zichtlijn staan. Niet lang geleden was dit een verwaarloosd deel van de stad, met supermarktlodsen en doe-het-zelfzaken, een eenzame portiek-etageflat en heel veel geparkeerde auto's.

De opdrachtgevers namen risico met dit project, daar is de jury het over eens. Of dat risico verantwoord of zelfs noodzakelijk is, daarover lopen de meningen uiteen. Het bezoek heeft niet het verlossende woord gebracht. Sceptici zien een parkeergarage die niet verkocht kon worden en winkelruimte die niet verhuurd is. Zij vrezen dat Sittard hier over tien jaar spijt van heeft. Pleitbezorgers hebben ontzag voor de manier waarop het project in het stedelijk beleid is geïntegreerd en tegenslag is opgevangen. Sittard had geen keus, menen zij, wil de stad in deze krimpregio niet langzaam doodbloeden.

Inlevingsvermogen

De jaren die de Sittardse opdrachtgevers gebruikten om het Ligne-project gestalte te geven, verliepen in Vlissingen een stuk tumultueuzer. Daar lag een veel forser nieuwbouwplan, eveneens aan de rand van de binnenstad, voor het terrein waar de Koninklijke Schelde ooit haar schepen bouwde. Nieuwe woningen, bedrijven, winkels en uitgaansgelegenheden zouden de hele stad een oppepper geven. Toen de kapitaalverstrekkers zich terugtrokken, is dat plan ten grave gedragen. Het kostte de gemeente miljoenen euro's en een politieke crisis. Zomaar een flinke portie nieuwbouw bleek geen adequaat recept tegen de gevolgen van de krimp.

In een volgend masterplan koos de gemeente voor een geleidelijkere strategie. Met WVO Zorg vond ze een verrassende kwartiermaker. De zware plaatwerkerij, die eerder in beeld was als evenementenhal of winkelcentrum, heeft nu een functie als verpleeghuis. Daar is nieuwbouw naast gezet met seniorenappartementen en woonruimten voor psychogeriatrische patiënten. Samen vormen ze woonzorgcentrum Scheldehof. De moed van een zorginstelling om deze stap te zetten, was een belangrijk motief voor de jury om WVO Zorg te nomineren.

Het woonzorgcentrum is niet alleen vlak bij de binnenstad gebouwd; het haalt het stedelijk leven ook naar binnen. Rondom de grote centrale hal op de begane grond zijn voorzieningen gegroepeerd als een film- en theaterzaal en cursusruimtes. Studenten van de Hogeschool Zeeland doen hier onderzoek en volgen praktijkonderwijs. Tijdens het jurybezoek werd druk gewerkshopt over schuldhulpverlening.

Na afloop was de markante confrontatie tussen de rauwheid van het industriële verleden en de kwetsbaarheid van de nieuwe bewoners nauwelijks onderwerp van gesprek. De jury was onder de indruk van het interieur. Dat lag niet aan de verweerde pilaren of de overgebleven hijsinstallatie. Het lag aan het enorme inlevingsvermogen dat de opdrachtgever en Atelier PRO, het architectenbureau dat ook het interieur verzorgde, tentoonspreidden. Vooral de woonverdiepingen dwongen waardering af, meer dan de centrale hal beneden.

WVO hanteert het uitgangspunt dat het personeel zijn werk doet in de woonomgeving van de bewoners, niet andersom. Karren met beddengoed zijn nergens te bekennen, laat staan medische accessoires. Bewoners mogen persoonlijke voorwerpen ophangen in de gang. Kunst helpt om hun leefwereld groot te houden. Alles is van hoge kwaliteit, zonder in grootsheid en luxe te vervallen. WVO probeert de gesloten afdeling voor psychogeriatrische bewoners van het slot af te halen, vertelt Jan de Graaf, voorzitter van de raad van bestuur. Thuis mag je je immers niet opgesloten weten. Een relatief lange en minder aantrekkelijke route naar de entree van de afdeling moet ervoor zorgen dat bewoners niet gaan dolen. 'De enkeling die dat toch doet, vangen we wel op', aldus De Graaf.

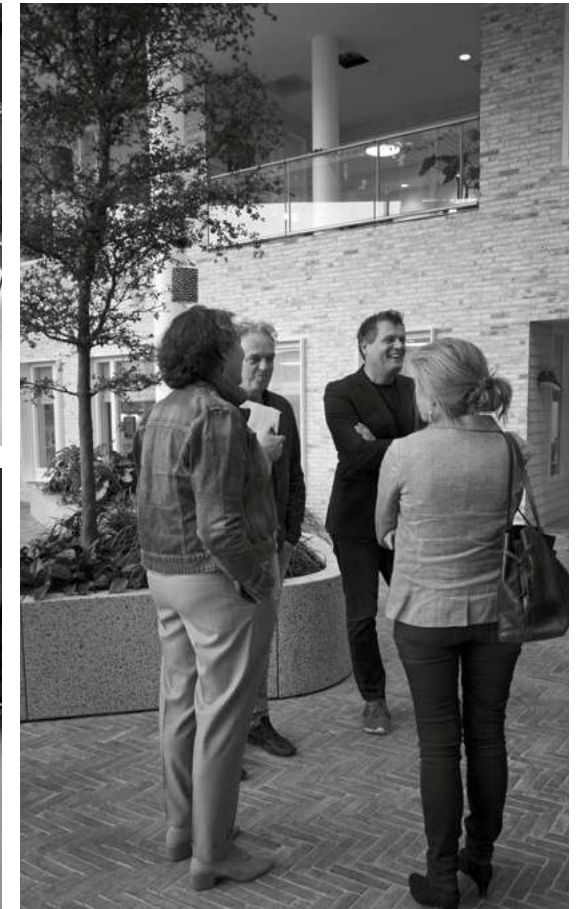
Enigszins verbluft vragen juryleden zich af hoe dit mogelijk is. De provincie Zeeland verstrekte een subsidie en de stichting WVO bracht eigen kapitaal in, maar de jury schat in dat die bedragen niet of nauwelijks opwegen tegen de extra kosten voor het herstel van de draagconstructie. De inkomsten van het aangebouwde complex met zorgwoningen zijn volgens de opdrachtgever niet nodig voor de exploitatie van het verpleeghuis. Als het aan de jury van de Gouden Piramide ligt, komen hier excursiebusen vol raden van bestuur van zorginstellingen op bezoek.

Balans

Tussen Vlissingen en Rotterdam, het eindpunt van de jurybus, maakt de jury de balans op. Er lijken twee 'halve finales' te ontstaan, hoewel het reglement van de Gouden Piramide daar op geen enkele manier in voorziet.

De Zeeuwse en Limburgse opdrachtgevers worden naast elkaar gezet: beide actief in krimpregio's, beide op zoek naar een antwoord in een omgeving waar nieuwbouw niet vanzelf zijn waarde verwerft. WVO Zorg biedt een overtuigend antwoord op de vergrijzingsopgave van Vlissingen en zet de architectuur daarvoor in. De opdrachtgevers in Sittard geven een krachtig stedenbouwkundig antwoord op de dreigende versnippering van de stedelijke structuur. Ze maken de stad compacter door verschillende programma's bijeen te brengen. Die strategie vergde een bijna acrobatische bewegingskunst, omdat programma's tijdens de ontwikkeling fluctueerden én al in 2006 besloten was om met twee relatief grote bouwvolumes te werken. Onderweg tussen Vlissingen en Rotterdam vindt de jury elkaar in de conclusie om de prijs niet toe te kennen aan opdrachtgeverschap dat geënt is op de aanpak van voor de crisis, hoe kunstig Ligne ook door die crisis heen is geloodst.

Ook de eerste twee opdrachtgevers worden weer naast elkaar gezet: Lemniskade Projecten en de familie Schutte. Beide zijn actief en zelfbewust op zoek naar antwoorden op grote maatschappelijke opgaven. De veehoudersfamilie zoekt een toekomst voor het landschap, het herstel van culturele en vooral ecologische waarden, in combinatie met een duurzame vorm van landbouw. Het duo van Lemniskade zoekt een manier om de bouw te verduurzamen in een stedelijke omgeving. De melkveehouderij en de bouw zijn beide verantwoordelijk voor een flink aandeel in de CO₂-uitstoot, maar oplossingen voor de bouw zijn breder toepasbaar en directer gerelateerd aan opdrachtgeverschap in de architectuur en gebiedsontwikkeling. Bovendien scoort Lemniskade hoger op feitelijke innovatie, en staat die innovatie expliciet op de tocht. De jury is de opstelling van de gemeente Amsterdam bij de buurkavel niet vergeten. Ergens in de Hoeksche Waard is het duidelijk dat het óf WVO wordt, óf Lemniskade.

Bezoek aan woonzorgcentrum Scheldehof

Nieuwe argumenten komen niet meer, de oude blijven onweersproken. Duidelijk is dat het alle twee potentiële winnaars zijn. Ieder jurylid kan zich achter beide keuzes scharen. Vijf juryleden spreken zich uit, maar zijn verdeeld. Twee juryleden aarzelen nog. Die twee stemmen zijn wel nodig om tot een finaal oordeel te komen. Jurylid nummer zes besluit te kiezen voor WVO en voert de spanning op. De stand is 3-3. Pas in Rotterdam-Zuid valt het beslissende woord: 'Patch22'.

Het project van Lemniskade geeft kracht en geeft energie. Het geeft hoop voor de toekomst, zeker nu de bouw zich weer opmaakt voor hoge productiecijfers. Aandacht voor deze bevolgen en vasthoudende invulling van het opdrachtgeverschap is harder nodig dan ooit, nu snelle verdienmodellen dit kleine maar waardevolle stofgoud weer dreigen weg te blazen.